

СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «ІНКЛЮЗІЯ»**БУДЕГАЙ В. А.**, аспірант**Національний університет біоресурсів і природокористування України****E-mail: budegayva1997@gmail.com**

Анотація. У статті здійснено аналіз наукових джерел з проблеми визначення сутності інклюзії. Автор обґрунтовано, що тлумачення поняття «інклюзія» позначає процес залучення та інтеграції людей з особливими освітніми потребами, в соціальне середовище, з рівноправною участю в усіх соціальних, освітніх, політичних та ін. програмах. Він включає розробку та застосування системи заходів для створення умов безперешкодного доступу кожного громадянина до освіти, медичних послуг, інформації, працевлаштування, житла, відпочинку, подорожей тощо, незалежно від їх психофізичних можливостей, походження, релігії, етнічної приналежності, сексуальної орієнтації, статі, матеріального становища та ін. Ефективність цього процесу залежить від визнання єдності та різноманіття людства, як джерела розвитку суспільства, як суспільної цінності, як складової суспільної довіри, як ресурсу творчого розвитку людства. Соціальний працівник як провідник ідей інклюзії в сфері спеціалізованого обслуговування та соціального захисту окремих груп і категорій населення має бути професійно підготовлений. Тому підготовка майбутніх соціальних працівників має спрямовуватись на формування інклюзивної компетентності, що в майбутньому забезпечить якісну професійну діяльність. Як кваліфікований консультант і комунікатор соціальний працівник повинен володіти сформованими світоглядними, етичними, моральними, комунікативними якостями. В аспекті формування інклюзивної культури в системі вищої професійної освіти майбутніх соціальних працівників, автор виділяє принципи інклюзії (толерантність, повагу, солідарність, безпеку).

Ключові слова: інклюзія, інклюзивні принципи, інклюзивна освіта, соціальна робота.

Актуальність (Introduction). Інтеграція України в європейський освітній простір, визнання прав і свобод всіх громадян незалежно від особливостей їхнього психофізичного розвитку, національної, релігійної чи етнічної приналежності, соціальних проблем зумовили необхідність перегляду основних напрямів розвитку суспільства на основі демократії і гуманізму.

Модернізація освіти в Україні спрямована на розвиток освіти для всіх, потребує впровадження інноваційних технологій інклюзивного навчання, створення доступного середовища. Інклюзія виступає як одна з головних тенденцій розвитку сучасної освіти національної освітньої системи, що передбачає створення відповідного середо-

вища, формування інклюзивної культури в учасників освітнього середовища та соціальну особистісно-зорієнтовану підтримку і супровід осіб з особливими освітніми потребами. Це передбачає значні зміни в культурі, політиці та практичній діяльності закладів вищої освіти. Одним із аспектів інклюзивного навчання є забезпечення ефективності навчання осіб з особливими освітніми потребами.

Інклюзивна освіта як нагальна потреба часу охопила сьогодні всі сфери нашого життя. З одного боку, це інклюзія в освіті: створення нових, більш гуманістичних закладів вищої освіти, в яких здобувачі вищої освіти з особливими освітніми потребами навчаються на тому ж рівні, що й їхні однолітки. З іншого боку, це соціальна інтеграція, яка

передбачає гуманізацію людських стосунків, налагодження стосунків між різними соціальними групами, забезпечення соціальних послуг тим, хто їх найбільше потребує. Багатоаспектність проблеми свідчить про широкомасштабну потребу у вивченні інклюзії в соціальному житті суспільства. Проте, в науковій літературі поняття «інклюзія» має широке коло трактувань, що підтверджує різноманітність шляхів розвитку інклюзивних процесів в освіті і соціальній сфері. Тому виникла потреба узагальнити визначення інклюзії у вітчизняних та закордонних наукових джерелах.

Аналіз останніх досліджень та публікацій (Analysis of recent researches and publications). Аналіз останніх досліджень свідчить, що над визначенням сутності та обговоренням поняття «інклюзія» працювала значна кількість сучасних вітчизняних науковців. Колективом науковців у навчально-методичному посібнику «Теорія і практика інклюзивної освіти» розглянуто сутність, нормативно-правову базу інклюзії, розкрито особливості філософії інклюзивної освіти та етики спілкування з особами з особливими освітніми потребами, описано рекомендації щодо адаптації та універсального дизайну навчального закладу, показано структуру команди супроводу та кроки впровадження індивідуального освітнього шляху по роботі з особами з особливими освітніми потребами. Автори трактують інклюзію як систему розширення можливостей особистості через: участь у навчанні; забезпечення рівного доступу осіб з інвалідністю до закладів освіти; індивідуальні навчальні плани; забезпечення належного проживання; наявність освітнього середовища та матеріалів; надання індивідуальних навчальних матеріалів, обладнання, інформаційно-комунікаційні технології та забезпечення [8].

А. Колупаєва, Л. Савчук у праці «Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання», розглядають інклюзію як процес створення

освітнього середовища, яке б відповідало потребам і можливостям кожної дитини, незалежно від особливостей її психофізичного розвитку; визначено концептуальні принципи інклюзії, практичні аспекти її впровадження на території України; питання надання корекційно-розвиткових послуг дітям з особливими освітніми потребами, саму ж інклюзію розглядають як особистісно-орієнтовані методи навчання, які базуються на індивідуальному підході до кожної особистості з урахуванням усіх її індивідуальних особливостей – здібності, особливості розвитку, типи темпераменту, стать, сімейна культура тощо [4].

У колективній монографії «Соціальна та освітня інклюзія» визначено інклюзію як засіб, що дає змогу подолати проблеми дітей із особливостями розвитку та сприяє формуванню життєздатності особистості, адже всі діти мають право на освіту, відпочинок та достойні умови життя в суспільстві; проаналізовано теоретичні та прикладні проблеми організації освітньої та соціальної інтеграції осіб з вадами розвитку. Співавтори першого розділу доводять важливість якісної управлінської та організаційної діяльності, забезпечення психологічної безпеки. У наступних трьох частинах особлива увага приділяється технологічному аспекту інклюзії осіб з інвалідністю бачення та слуху, питання розвитку професійного партнерства в інклюзії та особистісного потенціалу осіб на умовах інклюзії. Автори представляють власне бачення потенціалу доступного середовища для осіб з особливостями психофізичного розвитку.

М. Порошенко у навчальному посібнику «Інклюзивна освіта» розкриває концептуальні основи інклюзії, міжнародне та національне законодавство щодо розвитку інклюзивної освіти, досвід закордонного впровадження інклюзивної освіти, державно-громадське управління інклюзивною освітою. Особлива увага присвячується питанням навчання дитини з особливими освітніми

потребами. Досліджуване поняття авторка трактує не лише як одну з фундаментальних засад розвитку освіти, але й як філософію розуміння участі людини у житті суспільства. Поняття інклюзії означає процес активного включення в суспільні стосунки всіх громадян, незалежно від їх фізичних інтелектуальних, культурних, мовних, національних та інших особливостей. Остання частина підручника присвячена підготовці майбутніх фахівців з набуття знань та вмінь, пов'язаних з технологіями організації навчально-виховного процесу вихованців з особливими освітніми потребами [6].

Мета дослідження полягає в узагальненні вітчизняного досвіду щодо сутності поняття «інклюзії» в освітньому середовищі закладів вищої освіти.

Методи (Methods). Аналіз, синтез, узагальнення, порівняння.

Результати (Results). На сучасному етапі розвитку суспільства існує нагальна потреба формування знань щодо інклюзії, заснованої на принципах рівності, справедливості, безпеки, співпраці, толерантності. Тому варто звернутися до зарубіжного та вітчизняного досвіду визначення даного поняття. Так, на міжнародній конференції у документі Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки та культури «Інклюзивна освіта: шлях у майбутнє» зазначено: «Запровадження інклюзії в освітній сфері є не другорядним, а центральним питанням для забезпечення високоякісної освіти й створення більш інклюзивних суспільств... Освіта широко розглядається як засіб розвитку людського капіталу, підвищення економічних показників, посилення індивідуальної спроможності й розширення меж вибору для використання свобод громадянства» [7].

У Загальній Декларації Прав людини визначено концептуальні принципи інклюзії, згідно з якими сучасне суспільство має розвиватися на основі толерантності, поваги до людської різно-

манітності, без засудження та дискримінації, рівних можливостей, солідарності та безпеки. В основу таких підходів покладено головну мету суспільного розвитку – створення «суспільства для всіх». Суспільство для всіх забезпечує захист і повну інтеграцію в суспільство абсолютно всіх прошарків населення, в тому числі осіб з особливими освітніми потребами. Концепція цілісного підходу є основою такої інтеграції, вона відкриває шлях до реалізації прав і можливостей для кожної людини. Ще одним принципом інклюзії визначаємо принцип доступності, він є провідним принципом цілісної концепції сучасної соціальної політики і сформульований на засадах дотримання прав людини. Цей принцип було викладено в постанові Генеральної Асамблеї ООН від 12 грудня 1997 р. як пріоритетне завдання – сприяти рівним можливостям для осіб з особливими освітніми потребами. Спостерігаємо значні зміни сучасних поглядів на ставлення до осіб з особливими освітніми потребами від повного відчуження до визнання рівноправності.

У колективній монографії «Соціальна та освітня інклюзія: історія, сучасність, перспективи розвитку» проаналізовано теоретичні та прикладні питання організації освітньої та соціальної інклюзії осіб з особливостями розвитку, вказуючи на важливість якісної управлінської, організаційної діяльності, забезпечення психологічної безпеки осіб з особливостями психофізичного розвитку в інклюзивному освітньому середовищі. Автори презентують власне бачення потенціалу доступного середовища, зокрема його технологічний аспект для навчання осіб порушеним зором та слухом; розвитку фахового партнерства в інклюзії та особистісного потенціалу людини в умовах інклюзії [8]. Варто зазначити, що в цій праці науковці Т. Петренко, В. Санжаровець трактують освітньо-соціальну інклюзію як інструмент, який дозволяє подолати проблеми дітей із особливостями розвитку і сприяє формуванню життєздатності

особистості, адже всі діти мають право на освіту, відпочинок та достойні умови життя в суспільстві. Вони наголошують, що майбутнім соціальним працівникам необхідно навчитися толерантному ставленню до дітей з особливостями розвитку, навчитися їх приймати такими якими вони є, підкреслюючи їх унікальність та допомогти їм стати особистістю [8, С. 179].

М. Чорна у праці «Справжня інклюзія: not wrong, just different» визначає інклюзію з позицій культурознавчого аспекту, вона сверджує, що поняття інклюзії (inclusion) стало невід'ємним від розмаїття (diversity)». Її основною метою відтак «є знищення існуючих бар'єрів між представниками найрізноманітніших соціальних, культурних, етнічних, релігійних і будь-яких інших груп, збереження культурного різноманіття та залучення до соціокультурного життя всіх, незалежно від їхніх особливостей та розбіжностей» [10, с. 2].

Авторським колективом методичного посібника «Соціалізація молоді з особливими освітніми потребами: кращі практики» визначено поняття інклюзії визначається як процес включення усіх людей без винятку в соціум. Це поняття, яке відображає те, що кожна людина має рівні права, доступ і вибір. Вища освіта повинна стати доступною, актуальною та цікавою для всіх студентів, адже інклюзія – це право, а не привілей для обраних! [7].

Результати аналізу наукових праць вітчизняних дослідників свідчить, що інклюзію трактують як:

1) процес підвищення рівня участі всіх громадян у житті суспільства, і особливо тих, хто має труднощі з фізичним розвитком (Н. Заєркова, А. Колупаєва, А. Трейтяк);

2) процес підвищення участі громадян у соціальному житті, особливо громадян з особливими освітніми потребами. Інклюзія як процес передбачає фактичне включення осіб з особливими

освітніми потребами в активне суспільне життя (Н. Заєркова, А. Колупаєва, А. Трейтяк);

3) процес реального включення всіх громадян, які мають труднощі в психофізичному розвитку, в активне соціальне життя (Н. Заєркова, А. Колупаєва, А. Трейтяк);

4) як інструмент, який дозволяє подолати проблеми дітей із особливостями розвитку і сприяє формуванню життєздатності особистості, адже всі діти мають право на освіту, відпочинок та достойні умови життя в суспільстві (Т. Петренко, В. Санжаровець та ін.);

5) невід'ємним від поняття розмаїття (diversity, основною метою якого є усунення існуючих бар'єрів між представниками найрізноманітніших соціальних, культурних, етнічних, релігійних і будь-яких інших груп, збереження культурного різноманіття та залучення до соціокультурного життя всіх, незалежно від їхніх особливостей та розбіжностей (М. Чорна та ін.);

6) процес включення усіх людей без винятку в соціум, тобто людина має рівні права, доступ і вибір (А. Базиле-нко, І. Таланчук, Г. Давиденко та ін.).

Отож, термін «інклюзія» (від англ. inclusion) не має чіткого одностайного визначення: як політика і філософія; як принцип і концепція; як модель навчання та форма інтеграції; процес підвищеної участі та підтримка різноманіття; доступність і безбар'єрність; підтримка і розвиток тощо. Незважаючи на різноаспектність тлумачення інклюзії квінтесенцією цього поняття є рівність, визнання, прийняття, допомога, підтримка, толерантність і гуманізм.

Висновки і перспективи (Discussion). На основі аналізу вітчизняних праць визначаємо поняття інклюзія як бажання залучити та інтегрувати всіх людей з особливими освітніми потребами в суспільну діяльність, організації, освітні та політичні процеси, особливо тих, хто перебуває в невідгуканому становищі, дискримінується або має об-

межені фізіологічні можливості. Це процес підвищення рівня участі всіх громадян у суспільстві, а особливо тих, хто має певні проблеми у фізичному розвитку. Цей процес включає розробку та застосування таких рішень, які допоможуть створити умови для рівноправної участі кожної людини в соціальному житті.

Список використаних джерел

1. Загальна Декларація Прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
2. Заєркова Н. В., Трейтяк А. О. Інклюзивна освіта від А до Я: poradnyk dlia pedahohiv i batkiv. Kyiv, 2016. 68 s.
3. Колупаєва А.А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: монографія. Київ: Самміт-Книга, 2009. 272 с.
4. Колупаєва А.А., Савчук Л.О. Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання. Видання доповнене та перероблене: наук.-метод. посіб. / А.А. Колупаєва, Л.О. Савчук, К.: Видавнича група «АТОПОЛ», 2011. – 274 с.
5. Комар О. А., & Піснюк В. С. (2021). ІНКЛЮЗІЯ ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ ШЛЯХ РОЗВИТКУ ОСВІТИ. Наукові записки. Серія: Педагогічні науки, (194), 24-29. <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2021-1-194-24-29>
6. Порошенко М. А. Інклюзивна освіта: навчальний посібник. – Київ: ТОВ «Агентство «Україна», 2019. 300 с.
7. Соціалізація молоді з особливими освітніми потребами: кращі практики: метод. посіб. / Базиленко А., Таланчук І., Давиденко Г. та ін.; за загальною редакцією А. Базиленко. К.: Талком, 2020. 128 с.
8. Соціальна та освітня інклюзія: історія, сучасність, перспективи розвитку: колективна монографія у 2 частинах. Частина 1. Інституційні та осо-

бистісні аспекти впровадження в Україні./ за ред. С.П. Миронової, Л. Б. Платаш. Чернівці: «Технодрук», 2021. 352 с.

9. Тріпак М.М. Джерела фінансування інклюзивного ВНЗ: пріоритетність місцевих або центрального бюджету. Економічний аналіз. 2017. Т. 27. № 4. С. 145–151]

10. Чорна Мілена. Справжня інклюзія: not wrong, just different. 30.04.2020. URL:

www.ua.culture.org/texts/spravzhnia-inklusia ...(дата звернення: 12.05.2020), с. 2

11. Шестопалова, О. П.; Бондар, К. М.; Склянська, О. В.; Дорошенко, Л. В.; Трушик, О. В.; Жукова, Л. В.; Смехньова, Т. В. Теорія і практика інклюзивної освіти [навчально-методичний посібник] / Упорядник Бондар К. М. – [2-ге вид., доп.]. – Проект «Підтримка інклюзивної освіти у м. Кривий Ріг», 2019. – 170 с.

Reference

1. Zahalna Deklaratsiia Prav liudyny. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
2. Zaierkova N. V., Treitiak A. O. (2016). Inkliuzyvna osvita vid A do Ya: poradnyk dlia pedahohiv i batkiv. Kyiv, 2016. 68.
3. Kolupaieva A.A. (2009) Inkliuzyvna osvita: realii ta perspektyvy: monohrafiia. Kyiv: Sammit-Knyha, 272.
4. Kolupaieva A.A., Savchuk L.O. (2011) Dity z osoblyvymy osvitnimy potrebamy ta orhanizatsiia yikh navchannia. Vydannia dopovnene ta pereroblene: nauk.-metod. posib. K.: Vydavnycha hrupa «АТОПОЛ», 274.
5. Komar O. A., & Pisniak V. S. (2021). Inkliuziia yak innovatsiinyi shliakh rozvytku osvity. Naukovi zapysky. Seriia: Pedahohichni nauky, (194), 24-29. <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2021-1-194-24-29>
6. Poroshenko M. A. (2019) Inkliuzyvna osvita: navchalnyi posibnyk. Kyiv: TOV «Ahentstvo «Ukraina», 300.

7. Sotsializatsiia molodi z osoblyvymy osvitimy potrebamy: krashchi praktyky: metod. posib. / Bazylenko A., Talanchuk I., Davydenko H. ta in.; za zahalnoi redaktsiiei A. Bazylenko. K.: Talkom, 2020. 128.

8. Sotsialna ta osvithia inkluziia: istoriia, suchasnist, perspektyvy rozvytku: kolektyvna monohrafiia u 2 chastynakh. Chastyna 1. Instytutsiini ta osobystisni aspekty vprovadzhennia v Ukraini./ za red. S.P. Myronovoi, L. B. Platash. Chernivtsi: «Tekhnodruk», 2021. 352.

9. Tripak M.M. Dzherela finansuvannia inkluzyvnoho VNZ: priorytetnist mistsevykh abo tsentralnoho

biudzhetu. Ekonomichnyi analiz. 2017. T. 27. № 4. S. 145–151

10. Chorna Milena. Spravzhnia inkluziia: not wrong, just different. 30.04.2020. URL: www.ua.culture.org/texts/spravzhnia-inklusia

11. Shestopalova, O. P.; Bondar, K. M.; Sklianska, O. V.; Doroshenko, L. V.; Trushyk, O. V.; Zhukova, L. V.; Smekhnova, T. V. (2019) Teoriia i praktyka inkluzyvnoi osvity [navchalno-metodychnyi posibnyk] / Uporiadnyk Bondar K. M. – [2-he vyd., dop.]. – Proekt «Pidtrymka inkluzyvnoi osvity u m. Kryvyi Rih», 170.

ESSENCE OF THE CONCEPT "INCLUSION"

Budegay V. A.

Abstract. *The article analyzes scientific sources on the problem of defining the essence of inclusion. The author substantiated that the interpretation of the term "inclusion" means the process of involvement and integration of people with special educational needs into the social environment, with equal participation in all social, educational, political, etc. programs. It includes the development and application of a system of measures to create conditions for unhindered access of every citizen to education, medical services, information, employment, housing, recreation, travel, etc., regardless of their psychophysical capabilities, origin, religion, ethnicity, sexual orientation, gender, material positions, etc. The effectiveness of this process depends on the recognition of the unity and diversity of humanity as a source of social development, as a social value, as a component of public trust, as a resource for the creative development of humanity. A social worker as a leader of ideas of inclusion in the field of specialized service and social protection of certain groups and categories of the population must be professionally trained. Therefore, the training of future social workers should be aimed at the formation of inclusive competence, which will ensure quality professional activity in the future. As a qualified consultant and communicator, a social worker must possess well-developed worldview, ethical, moral, and communicative qualities. In terms of the formation of an inclusive culture in the system of higher professional education of future social workers, the author highlights the principles of inclusion (tolerance, respect, solidarity, safety).*

Keywords: *inclusion, inclusive principles, inclusive education, social work.*